

2 тақырып. Атқа міну мәдениетінің генезисі

Жоспар:

1. Ерте темір дәуіріндегі тайпалардың этносаяси және әлеуметтік тарихы. Сақтар.
2. Ғұндардың шығу тегі мен этникалық тарихы мәселесі.
3. Үйсіндердің этносаяси қалыптасуы.
4. Қаңлы мемлекетінің шығу тегі және этникалық тарихы.

Атқа міну мәдениеті – адамзат өркениетінің маңызды жаңалықтарының бірі. Оның генезисі, яғни шығу тегі мен қалыптасу тарихы тереңде жатыр. Бұл мәдениет алғашқы рет Еуразия даласында, әсіресе қазіргі Қазақстан жерінде орналасқан байырғы көшпелі халықтар арасында пайда болғаны археологиялық және тарихи деректермен дәлелденіп отыр.

Ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес, шамамен б.з.д. II мыңжылдықта Ботай мәдениеті өкілдері алғашқылардың бірі болып жылқыны қолға үйреткен. Солтүстік Қазақстанда орналасқан Ботай қонысынан табылған жылқы сүйектері мен жүген іздері бұл мәліметті нақтылай түседі. Бұл кезеңнен бастап адам мен жылқы арасындағы байланыс жаңа сипат алып, адамның қозғалыс ауқымы, шаруашылық түрлері мен әскери ісі түбегейлі өзгерді.

Атқа міну көшпелі өмір салтының ажырамас бөлігіне айналды. Ол тек көлік құралы ғана емес, жауынгерлік қару, серік, тіпті әлеуметтік мәртебенің көрсеткіші болды. Атқа міну арқылы адамдар ұзақ қашықтықтарды жүріп өтіп, жаңа аумақтарды игерді, сауда-саттық пен мәдени алмасуды дамытты. Бұл жағдай көшпелілердің әскери қуатын арттырып, олардың тарихи аренадарда шешуші рөл ойнауына мүмкіндік берді.

Көшпелі халықтар, әсіресе сақтар, ғұндар, түріктер мен кейінгі қазақтар жылқыны қасиетті жануар ретінде бағалаған. Ат олардың күнделікті тұрмысында ғана емес, діни рәсімдер мен жоралғыларда, мифологиясында да көрініс тапты. Мәселен, батырлар жырында тұлпар – батырдың сенімді серігі, ерліктің символы ретінде бейнеленеді. Атқа міну мәдениеті көптеген салт-дәстүр мен ұлттық ойындарды да дүниеге әкелді. Асық ойнау, көкпар, аударыспақ, жамбы ату сияқты ойындар жылқымен байланысты дамып, қазақ халқының ұлттық болмысын қалыптастырды. Сонымен қатар, ер-тұрман, жүген, айыл, қамшы сынды құралдардың жасалуы – көшпелі қолөнердің бір саласына айналды.

Қорыта айтқанда, атқа міну мәдениетінің генезисі – адамзат өркениетінің дамуындағы бетбұрысты кезеңдердің бірі. Бұл мәдениет көшпелі халықтардың өмір салтын, әскери қуатын, дүниетанымын және тұрмыстық әдет-ғұрпын қалыптастыруда шешуші рөл атқарды. Қазақ халқының “ер қанаты – ат” деген мақалы осы дәстүрдің рухани тереңдігін көрсетеді. Бүгінде атқа міну мәдениеті ұлттық мұра ретінде қайта жаңғырып, тарихи сананы жаңғыртуда маңызды қызмет атқаруда.